

स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत
राज्यातील शहरातील घनकचऱ्याचे
व्यवस्थापन करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक: स्वमअ-२०१८/प्र. क्र.२१२/नवि-३४

हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
४ था मजला, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक: २७ एप्रिल, २०१८.

पहा :

- १) शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, क्रमांक स्वमअ-२०१५/प्र.क्र.२३/नवि-३४, दि. १५ मे, २०१५.
- २) शासन परिपत्रक, नगर विकास विभाग, क्र. स्वमअ-२०१७/प्र.क्र.६०/नवि-३४, दि. २९ एप्रिल, २०१७.
- ३) शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, क्र. स्वमअ-२०१७/प्र.क्र.५३/नवि-३४, दि. २९ एप्रिल, २०१७.
- ४) शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, क्र. स्वमअ-२०१८/प्र.क्र.७९/नवि-३४, दि. २९ जानेवारी, २०१८.

परिपत्रक:

संपूर्ण भारत देश ऑक्टोबर, २०१९ पर्यंत स्वच्छ करण्याच्या उद्देशाने दिनांक २ ऑक्टोबर, २०१४ पासून “स्वच्छ भारत अभियान” देश भरात राबविण्यात येत आहे. त्याच धर्तीवर स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) ची अंमलबजावणी संदर्भाधीन दिनांक १५ मे, २०१५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये संपूर्ण राज्यात “मिशन मोड” पद्धतीने सुरु आहे. या अभियानांतर्गत शहरे “हागणदारी मुक्त” करणे व घनकचरा व्यवस्थानातर्गत “स्वच्छ” करणे या दोन प्रमुख बाबींचा समावेश आहे.

२. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) ची अंमलबजावणी सुरु होऊन सुमारे ३ वर्षे होत आली आहेत. त्यामुळे, राज्यातील नागरी भाग स्वच्छ व आरोग्यदायी करण्यासाठी प्रयत्न गतिमान करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार राज्याचा नागरी भाग दिनांक १ ऑक्टोबर, २०१७ रोजी हागणदारी मुक्त घोषित करण्यात आला आहे. तसेच आता शहरांतील घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन करून शहरे “स्वच्छ” करणे आवश्यक आहे.

३. स्वच्छ भारत अभियानांतर्गत नागरी घनकचरा व्यवस्थापनाचा मुख्य गाभा कचऱ्याचे विलगीकरण करून त्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया करणे हा आहे. घनकचऱ्याचे विलगीकरण केल्याशिवाय घनकचऱ्यास मुल्य प्राप्त होत नाही, हा आजपर्यंतचा अनुभव आहे. आता पर्यंत या क्षेत्रात उभारण्यात आलेल्या प्रकल्पावरून असे लक्षात आले आहे की, घनकचऱ्याचे विलगीकरण न करता त्यावर प्रक्रीया करणारे प्रकल्प यशस्वी होत नाहीत. सदर वस्तुस्थिती विचारात घेऊन, राज्याच्या नागरी भागातील घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन करण्यासाठी पंचसुत्री निश्चित करण्यात आली आहे. या पंचसुत्रीतील महत्वाचा घटक कचऱ्याचे विलगीकरण करणे हा आहे.

४. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियानांतर्गत शहरात निर्माण होणाऱ्या कचऱ्याचे ओला व सुका असे विलगीकरण करण्याची “कचरा लाख मोलाचा” ही मोहीम दिनांक १ मे, २०१७ पासून राबविण्याबाबत संदर्भाधीन क्रमांक २ येथील शासन परिपत्रकान्वये सूचित करण्यात आले होते. अशा प्रकारे कचरा विलगीकरणाची मोहीम राबविण्याबाबत सूचित करून एक वर्ष पूर्ण झाल्यानंतरही, तसेच याबाबत शासन स्तरावरून वारंवार पाठपुरावा करून देखील अद्यापही समाधानकारकरित्या कचऱ्याचे विलगीकरण होताना दिसत नाही.

५. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत एप्रिल, २०१८ अखेरपर्यंत शहरात निर्माण होणाऱ्या कचऱ्यापैकी किमान ८०% कचऱ्याचे निर्मितीच्या जागीच विलगीकरण न केल्यास तसेच विलगीकरण केलेल्या कचऱ्यापासून एप्रिल, २०१८ अखेरपर्यंत विकेंद्रित अथवा केंद्रित पद्धतीने कंपोस्ट खत तयार करण्याची प्रक्रिया सुरु न केल्यास संबंधित नागरी स्थानिक स्थानिक स्वराज्य संस्थांना शासन स्तरावरून प्राधान्याने देण्यात येणारी अनुदाने थांबविण्याचा निर्णय संदर्भाधीन क्रमांक ४ येथील दिनांक २९ जानेवारी २०१८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये घेण्यात आलेला आहे.

६. उपरोक्त सर्व वस्तुस्थिती विचारात घेऊन, राज्यात विभागीय स्तरावर कार्यशाळांचे आयोजन करून अभियानाच्या अंमलबजावणीबाबतचा सर्वंकष आढावा एप्रिल, २०१८ मध्ये घेण्यात आला. राज्यातील काही नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था क्षेत्रामध्ये घनकचरा व्यवस्थापनासंदर्भात शासनाने वेळोवेळी निर्देशित केल्याप्रमाणे कार्यवाही होत नसल्याचे सदर कार्यशाळांमध्ये आढळून आले आहे. “स्वच्छ भारत अभियान” हा केंद्र व राज्य शासनाचा फ्लॅगशिप कार्यक्रम असून राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या १५० व्या जयंतीनिमित्त २ ऑक्टोबर, २०१९ पर्यंत संपूर्ण भारत देश “स्वच्छ” करण्याचे उद्दिष्ट या अभियानांतर्गत निश्चित करण्यात आलेले आहे.

७. उपरोक्त वस्तुस्थिती विचारात घेता तसेच घनकचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६ मधील तरतूदीनुसार राज्यातील प्रत्येक नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने पुढीलप्रमाणे नमूद कार्यवाही तातडीने करण्याबाबत निर्देश देण्यात येत आहेत.

१) शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या १००% घनकचऱ्याचे, निर्मितीच्या जागीच ओला व सुका असे विलगीकरण करणे अपेक्षित आहे. त्यानुसार, नगरपरिषद व जुन्या नगरपंचायती क्षेत्रामध्ये मे, २०१८

- अखेरपर्यंत तसेच सर्व महानगरपालिका क्षेत्रामध्ये जून, २०१८ अखेरपर्यंत ७५% कचऱ्याचे विलगीकरण करणे अनिवार्य राहिल.
- २) शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या १००% घनकचऱ्याचे घरोघरी (door to door) जाऊन विलगीकृत स्वरूपात संकलन करण्याची कार्यवाही करण्यात यावी.
- ३) शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या १००% घनकचऱ्याची विलगीकृत स्वरूपात वाहतूक करण्यात यावी.
- ४) शहरातील विलगीकरण केलेल्या कचऱ्यापैकी ओल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया करण्यात यावी मिथेनायझेशन व-यामध्ये बायो .कंपोस्टींग इत्यादी प्रक्रियेचा समावेश असावा.
- ५) या कंपोस्ट खताचे विपणन व विक्री करण्यासाठी “हरित महा सिटी कंपोस्ट” हा ब्रँड वापरण्यास्तव FCO Norms नुसार सदर कंपोस्ट खताची तपासणी शासनाने संदर्भाधीन क्रमांक ३ येथील शासन निर्णयान्वये विहित केलेल्या प्रयोगशाळेतून करून घेण्यात यावी. या तपासणीमध्ये सदर कंपोस्ट खतातील धातूंचे (Heavy Metal) प्रमाण तपासण्यात यावे.
- ६) उपरोक्त तपासणीत पात्र ठरलेल्या कंपोस्ट खताची विपणन व विक्री करण्यासाठी “हरित महा सिटी कंपोस्ट” हा ब्रँड वापरण्यास मान्यता घेण्यासाठी प्रस्ताव स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान संचालनालयास सादर करण्यात यावा.
- ७) शहरातील विलगीकरण केलेल्या कचऱ्यापैकी सुक्या कचऱ्याचे पुनश्च विलगीकरण करून तो पुनर्प्रक्रिया करण्यासाठी पाठविण्यात यावा. तसेच पुनर्प्रक्रिया होवू न शकणारा उर्वरित सुका कचरा भरावभूमीवर पाठविण्यात यावा. (प्रमाण मानकानुसार याचे प्रमाण एकूण सुक्या कचऱ्याच्या १५% ते २०% टक्क्यापेक्षा जास्त नसावे.)
८. एखाद्या शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या एकूण कचऱ्यापैकी ओला कचरा १ टन मिळत असेल तर त्यापासून प्रमाण मानकानुसार १५० ते २०० किलो कंपोस्ट खत तयार होणे अपेक्षित आहे. त्यानुसार एका महिन्यात ४ ते ६ टन चांगल्या प्रतीचे कंपोस्ट खत तयार होत असेल तरच संबंधित शहरातील कचऱ्याचे १००% विलगीकरण करण्यात येत असल्याचे समजले जाईल, याची कृपया नोंद घेण्यात यावी. त्या अनुषंगाने स्वच्छ भारत अभियानाच्या अंमलबजावणीबाबतचा सर्वंकष आढावा घेण्यासाठी एप्रिल, २०१८ मध्ये आयोजित

कार्यशाळांमध्ये नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या प्रतिनिधींनी शहरातील घनकचरा विलगीकरणाबाबत सादर केलेल्या टक्केवारीची तपासणी राज्य शासनामार्फत स्वतंत्रपणे करण्यात येणार आहे.

९. शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या ओल्या कचऱ्यापासून तयार होणाऱ्या कंपोस्ट बाबत केंद्र शासनाच्या mFMS (Mobile Fertilizer Monitoring System) पोर्टलवर नोंदणी (Registration) करण्यात यावी. तसेच शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या कंपोस्ट खताची या पोर्टलवर नोंद करण्यात यावी. शहरात दररोज निर्माण होणाऱ्या कंपोस्ट खताच्या या पोर्टलवरील नोंदीनुसारच केंद्र शासनामार्फत अनुज्ञेय असणारे अनुदान संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेस प्राप्त होणार आहे, याची कृपया नोंद घेण्यात यावी.

१०. स्वच्छ सर्वेक्षण २०१८ च्या अनुषंगाने काही शहरांत घनकचऱ्यावर प्रक्रिया करण्यासाठी पीट कंपोस्टिंग करताना जमिनीत खड्डे करून त्यात ओल्या कचऱ्यावर प्रक्रिया करण्यात येत आहे. तथापि जमिनीत खड्डे करून त्यात ओल्या कचऱ्यावर प्रक्रिया करणे, ही शास्त्रोक्त पद्धत नाही. त्यामुळे हे खड्डे पावसाळा सुरु होण्यापूर्वी रिकामे करून त्या ओल्या कचऱ्यावर जमिनीवर शास्त्रोक्त पद्धतीने बांधकाम करून पीट कंपोस्टिंग करण्यात यावे.

११. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१८०४२७१७३३१४१८२५ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सुधाकर झा. बोबडे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री महोदयांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. मा. मंत्री, यांचे खाजगी सचिव (सर्व), मंत्रालय, मुंबई
४. मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव (सर्व), मंत्रालय, मुंबई
५. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
६. विभागीय आयुक्त, महसूल विभाग (सर्व).

७. आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, वरली, मुंबई
८. जिल्हाधिकारी, सर्व
९. आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व).
१०. मुख्याधिकारी, नगरपरिषद/नगरपंचायत (सर्व).
११. राज्य अभियान संचालक, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी), मुंबई.
१२. निवडनस्ती, नवि-३४.